

Asia: VN /5137/2022

Työryhmän lausuntopyyntö valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta sekä valmiuslain yleisistä kehittämistarpeista

Lausunnonantajan lausunto

Huomionne valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta

Huoltovarmuuskeskus

Yleistä

Huoltovarmuuskeskus on tuonut jo valmisteluvaiheessa lausunnossaan esittämiään näkemyksiä esille ja toistaa osin aikaisemmin esittämänsä huomiot myös tässä lausunnossa. Huoltovarmuuskeskuksen jättämässä lausunnossa on huomioitu myös Huoltovarmuusorganisaation sektorien, poolien ja toimikuntien tekemät lausunnot ja ne ovat kirjattu lähes sellaisinaan osaksi yhteistä lausuntoa.

Valmiuslain varautumisvelvollisuus (12 §) koskee vain julkishallinnon toimijoita. Voimassa olevan em. pykälän mukaisesti julkishallinnon toimijoiden tulee valmiussuunnitelmin ja poikkeusoloissa tapahtuvan toiminnan etukäteisvalmisteluin sekä muilla toimenpiteillä varmistaa tehtäviensä mahdollisimman hyvä hoitaminen myös poikkeusoloissa.

Pykälän nykymuotoilu on osaltaan ongelmallinen, sillä varautumistoimien pohja luodaan erityisesti normaalioloissa sekä varautumalla häiriötilanteisiin sekä vakaviin häiriötilanteisiin. Varautumisen on muodostettava selkeä jatkumo normaalioloista aina poikkeusoloihin saakka. Toimijoiden näkökulmasta kapeasti tulkiten on mahdollista, että varsinainen selkeä varautumisvelvollisuus vakaviin häiriötilanteisiin puuttuu lainsäädännöstä, sillä nykyisen lakisäätöisen varautumisvelvollisuuden voidaan kapean tulkinnan mukaan käsittää kattavan vain poikkeusoloihin varautumisen. Vähemmän tulkinnanvaraista olisi, mikäli pykälän muotoiluna käytettäisiin selkeää sekä yksiselitteistä julkishallinnon yleistä varautumisvelvollisuutta kaikkiin tilanteisiin.

Yleisesti Huoltovarmuuskeskuksen aiemmin esitettyjä näkemyksiä on otettu hyvin huomioon lausuttavana olevassa varautumisvelvollisuutta koskevassa muistiossa.

Huoltovarmuuskeskuksen huomiota valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevasta muistiosta

Varautumisvelvollisuutta tulisi täsmentää myös siten, että varautumisvelvollisuus kuvattaisiin aikaisempaa paremmin siten, että varautumisvelvollisuuteen liittyvästä pykälästä selviäisi myös varautumistoiminnan sekä siihen liittyvän velvollisuuden kiinteä yhteys siihen mihin uhkiin ja tilanteisiin toimijan on varauduttava. Lähtökohtana varautumisvelvollisuudessa tulisi toimia kansallinen ja alueelliset riskiarviot, jotka toimivat varautumisen yhtenäisenä uhkaperustana. Lisäksi toimijan olisi varauduttava niihin vakaviin uhkiin, jotka se on tunnistanut omassa riskienarviointityössään.

Varautumisvelvollisuuden täsmentämisessä sen osalta mihin tulee varautua, on kytkettävä toiminnan yhteyttä myös huomattavasti enemmän skenaariotyöhön, jota tulee toteuttaa laajassa yhteistyössä. Skenaarioiden hyödyntämiseen liittyen Huoltovarmuuskeskus on esimerkiksi toteuttanut laajassa yhteistyössä vuonna 2022 skenaariotyön, jossa keskityttiin tarkastelemaan Venäjän hyökkäyssodan mahdollisia, vaihtoehtoisia kehityskulkuja ja niiden vaikutuksia huoltovarmuudelle. Työpajoissa käytiin läpi skenaarioittain niiden tuottamat muutokset sekä arvioitiin muutoksista syntyvät toimenpidetarpeet, tarvittavat toimijatahot ja mahdolliset pullonkaulat. Jokaisessa työpajassa arvioitiin myös sitä, miten nykyinen varautumisen taso riittää kunkin skenaarion tuottamiin olosuhteisiin. Työpajojen lopputuotteena syntyi varsin laaja aineisto havaintoja, jotka koskivat skenaarioiden tuottamia vaikutuksia, vaikutusten tuottamia toimenpidetarpeita ja arvioita nykyisen varautumistason riittävydestä kunkin skenaarion tuottamiin olosuhteisiin.

Varautumisvelvollisuuden kattavuuden osalta on tärkeää huomioida, että useat yhteiskunnan elintärkeitä toiminnoista tai niiden kriittisistä tukipalveluista ovat yhä enenevässä määrin yksityisen sektorin tuottamia. Yksityinen sektori tulee tänä päivänä kytkeä tiiviisti julkishallinnon varautumiseen sekä ottaa yhteiskunnan varautumisessa huomioon. Tätä työtä toteutetaan nykyisin erityisesti huoltovarmuusorganisaation kautta. Jotta yhteiskunnan kokonaisvarautuminen on riittävän laajaa ja kattavaa, tarvitaan julkisen sekä yksityisen sektorin yhteistyötä sekä toisiinsa yhteensovitettuja varautumisvelvoitteita.

Varautumisvelvollisuus määritelläänkin monille kriittisimmille toimialoille useassa erityislaissa, kuten sähkömarkkinalaki, kaasumarkkinalaki, vesihuoltolaki, liikennepalvelulaki, luottolaitoslaki, maksulaitoslaki, sijoituspalvelulaki ja sijoitusrahastolaki, yliopistolaki sekä ammattikorkeakoululaki.

Toisaalta lakisäätöinen varautumisvelvollisuus erityislainsäädännössä ei kata kaikkia kriittisiä toimialoja, esimerkiksi lämpöhuoltoa ja satamatoimintoja. Tosin näissä toiminnoissa ei aina ole olemassa erillistä toimialaa koskevaa erityislakia, johon varautumisvelvollisuus olisi sisällytettävissä. Jotta mahdollistetaan myös toimijoiden tehokkaat toimet ilman valmiuslakia, valmiuslain mukaisen varautumisvelvollisuuden tarkastelun ohella myös normaaliolojen sektori- ja toimialakohtaisen lainsäädännön puutteita tulee korjata koskemaan erilaisia vakavia häiriötilanteita ja poikkeusoloja sekä kriittisten toimialojen varautumisvelvollisuutta.

Lisäksi julkishallinnon sekä yksityisen sektorin varautumisvelvollisuus on jatkossa yhteensovittettava komission antaman CER-direktiivin (Critical Entities Resilience) vaatimusten sekä sitä koskevan soveltamisalan kanssa. Direktiivin kansallinen toimeenpano on käynnissä ja sen tavoite on vahvistaa lainsäädännöllä kriittisen infrastruktuurin kriisinkestävyttä, parantaa toimijoiden häiriönsietokykyä sekä jatkuvuudenhallintaa ja siten vahvistaa yhteiskunnan kriisinkestävyttä ja kansallista turvallisuutta. Direktiivin mukaisten kriittisten järjestelmien tunnistaminen muistuttaa hyvin pitkälle huoltovarmuudelle kriittisten toimijoiden määrittelyä.

Valmiuslain mukaisessa varautumisvelvollisuuskohdassa tulee jatkossa täsmentää yhteiskunnan elintärkeiden palveluihin liittyvästä ostopalveluiden varautumisvelvoitteesta, joka tulee ulottaa vähintään sopimusten kautta varsinaisille palveluntuottajille. Valtiolliset ja kunnalliset toimijat ulkoistavat kiihtyvästi toimintojaan myös joko julkishallinnon erityistehtäväyhtiöille tai vapaille markkinoilla toimiville yrityksille. Esimerkkeinä tästä voidaan mainita satamatoiminta, jäänmurto ja väylänhoito.

Erylystehtäväyhtiötä perustettaessa varautumisvelvoite saattaa tulla erityislakiin kirjoitetuksi. Puolestaan aikaisemmin itse tuotettu palvelu, joka ulkoistetaan markkinoille, jää helposti ilman varautumisvelvollisuuden tarpeen sekä toteutuksen määrittelyä. Toisaalta esimerkiksi kunnat perustavat ja siirtävät omien tehtäviensä tuottamista mm. kuntaomisteisille yhtiöille. Näissä tapauksissa, jossa toiminta siirretään julkisesti omistetulle yhtiöille varautumisvelvollisuutta ja sen toteuttamista olisi syytä täsmentää myös valmiuslain varautumisvelvollisuuteen ja tämän velvoitteen siirtämiseen liittyen.

Nykyiset uhat (esimerkiksi pandemia, laaja-alainen vaikuttaminen, sota ja energiaan liittyvät uhat) ovat myös yhä enemmän kompleksisia ja toisiinsa kietoutuvia, jolloin uhkien toteutuessa uhalla on laajat vaikutukset poikkisektoraisesti eri toimialoihin. Täten varautumisessa keskeistä on toimijoiden keskinäinen ennakoiva sekä tarvittaessa myös reagoiva yhteistoiminta, jota on myös yhteisesti harjoitettu. Lisäksi keskeistä on, että eri toimijat pystyvät vaihtamaan keskenään varautumiseen ja tilannekuvaan liittyviä tietoja. Näin ollen tulisikin pohtia pitäisikö varautumisvelvollisuudessa asettaa toimijoille myös selkeä velvollisuus keskinäiseen yhteistyöhön, yhteiseen harjoitteluun ja tiedonvaihtoon sekä toisten toimijoiden tukemiseen tarvittaessa.

Mikäli näin tehtäisiin, tulisi myös määritellä miten sekä mikä taho yhteensovittaa eri toimijoiden varautumisvelvollisuuteen liittyvää varautumistyötä toisiinsa. Tätä kautta kyettäisiin pääsemään siihen, että varautumisen suunnittelu, varautumistason arviointi ja varautumiseen liittyvien toimenpiteiden toteuttaminen sekä aikanaan myös itse toiminta yhdenmukaistuvat.

Nykyisessä valmiuslaissa ei ole myöskään määritelty tahoja, joka seuraa ja valvoo sekä ohjaa julkishallinnon varautumisvelvollisuuden toteutumista. Valvonta on viimesijainen keino, mutta valvonnan ja seurannan sekä tarvittaessa ohjauksen määrittelemistä varautumisvelvollisuusvaatimuksen yhteyteen olisi syytä vakavasti harkita.

1. Pykälän muotoiluna käytettäisiin selkeää sekä yksiselitteistä julkishallinnon yleistä varautumisvelvollisuutta vakaviin häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin.
2. Varautumisvelvollisuuteen liittyvästä pykälästä selviäisi myös varautumistoiminnan sekä siihen liittyvän velvollisuuden kiinteä yhteys siihen mihin uhkiin ja tilanteisiin toimijan on varauduttava.
3. Varautumisvelvollisuuden täsmentämisessä sen osalta mihin tulee varautua, on kytkettävä yhteys myös huomattavasti nykyistä enemmän skenaariotyöhön, jota tulee toteuttaa laajassa yhteistyössä.
4. Tarvitaan julkisen sekä yksityisen sektorin yhteistyötä sekä toisiinsa yhteensovitettuja varautumisvelvoitteita.
5. Myös normaaliolojenlainsäädännön puutteita tulee korjata koskemaan erilaisia vakavia häiriötilanteita sekä kriittisten toimialojen varautumisvelvollisuutta.

6. Julkishallinnon sekä yksityisen sektorin varautumisvelvollisuus on jatkossa yhteensovittettava komission antaman CER-direktiivin (Critical Entities Resilience) vaatimusten sekä sitä koskevan soveltamisalan kanssa.

7. Varautumisvelvollisuuskohdassa tulee jatkossa täsmentää yhteiskunnan elintärkeiden palveluihin liittyvästä ostopalveluiden varautumisvelvoitteesta, joka tulee ulottaa vähintään sopimusten kautta varsinaisille palveluntuottajille.

8. Tapauksissa, jossa toiminta siirretään julkisesti omistetulle yhtiölle varautumisvelvollisuutta ja sen toteuttamista olisi syytä täsmentää myös valmiuslain varautumisvelvollisuuteen ja tämän velvoitteen siirtämiseen liittyen.

9. Tulee pohtia pitäisikö varautumisvelvollisuudessa asettaa toimijoille myös selkeä velvollisuus keskinäiseen yhteistyöhön ja tiedonvaihtoon sekä toisten toimijoiden tukemiseen tarvittaessa.

10. On määriteltävä miten sekä mikä taho yhteensovittaa eri toimijoiden varautumisvelvollisuuteen liittyvää varautumistyötä toisiinsa.

11. Valvonta on viimesijainen keino, mutta valvonnan ja seurannan sekä tarvittaessa ohjauksen määrittelemistä varautumisvelvollisuusvaatimuksen yhteyteen olisi syytä vakavasti harkita.

Muistiossa on myös esitetty työryhmän näkemys, jonka mukaisesti ”Työryhmä pitää tarkoituksenmukaisena, että materiaalista varautumista hoidetaan jatkossakin ensisijaisesti keskitetysti ja kustannustehokkaasti Huoltovarmuuskeskuksen kautta huoltovarmuuden turvaamisesta annetun lain mukaisesti”.

Tässä työryhmä on ymmärtänyt asian osin puutteellisesti, valtion varmuusvarastot ovat aina viimesijaisia ja kunkin toimijan on huolehdittava ensisijaisesti itse omasta materiaalisesta varautumisestaan. Myös huoltovarmuusselonteko (sivu 52) linjaa, että ”Huoltovarmuusrahastosta ei pääsääntöisesti rahoiteta sektoriministeriöiden vastuulle kuuluvia normaaliajan pitkäkestoisia huoltovarmuustoimintoja, jotka voidaan rahoittaa valtion talousarviosta vastuuministeriön pääluokasta”.

Maakuljetuspooli

1. Uudistuksen tarkempi kohdistus tulisi ulottaa keinoihin ja arvioinnin työkaluihin, toteuman seurantaan, viestintään, mittarointiin. Näin varmistetaan osapuolten tuloksellinen yhteisen suunnittelu varautumisvelvoitteen toteutumiseksi. (viittaus s. 21 ja 25).

2. Normaaliolojen ja häiriötilojen uhkakuvien arviointi, keinot ja käsittely on hyvä kirjata tehtäväksi useammin, kuin turvallisuusuhkien riskiarviointi kolmen vuoden välein. (viittaus s. 25).

3. Maakuljetuksessa kalustovaatimusten lisäksi tunnistetaan erityismääräys maakuljetukselle TRAFICOM 308489_03_04_04_00_2019_FI_ Valmiussuunnittelun järjestäminen liikennejärjestelmässä (viittaus s. 8).

4. Sopimusperusteisuudessa on turvattava liike-elämän tarpeet normaaliolojen liiketoimintaperiaate huomioiden. (viittaus s. 6, 16, 26)

5. Jo valmiuslaissa on viestinnän kanavat ja osapuolet kuvattava yksityissektorille saakka. Vasta menettelyn kuvaamisen avulla niiden kattava toiminnallisuuden turvaaminen on mahdollista myös häiriötilanteissa. (viittaus s. 23)

6. On tarkasteltava kriittisesti onko nykyinen edustusmalli Turvallisuuskomiteassa riittävän läpinäkyvä, ajantasainen ja kattava eri alojen tarpeiden ja vastuiden esilletuomiseksi elinkeinoelämän kannalta?
7. Logistiikkasektorin tarpeet digitalisoitumisen vaatimusten toteuttamiseen tulee turvata myös jo Puolustusvoimien kanssa tehtävän yhteistyön takia.
8. NIS2 ja CER direktiiveissä tulee osoittaa kriittisten toimijoiden määrittely, vastuut, velvollisuudet ja keskinäisriippuvuudet. Näin varmistetaan, että ne ovat varautumisen merkitystä tukevia logistiikan osalta. (viittaus s. 16)
9. Sähköyhtiöiden yhteistyö liike-elämän kanssa on turvattava varautumisen suunnittelun, riittävän ja ajantasaisen tiedonjaon osalta.
10. Liike-elämän on saatava ajantasaista ja riittävää tietoa vaadittavasta kriittisen palvelun sisällöstä, määrästä ja suunnasta, jotta sen varautumisen toimenpiteet kohtaavat viranomaistarvetta. On huomioitava, että liiketoiminta priorisoi sopimusperusteisia velvoitteitaan olosuhteiden mukaan ja yhteiskunnallinen varautuminen tulee olla osana sitä.
11. Häiriötilanteessa Suomea ei voida enää käsitellä kotimaisen liikenteen ja logistiikkapalveluiden kautta. Kansainvälinen ulottuvuus on huomioitava jo valmiuslaissa. Termiä tulee laajentaa koskemaan koko toimitusketjua ml. tuonti, vienti. Ohjaamisen kohteiden listaus tulee täsmentää hyödyntäen elinkeinoelämän käyttämät termit.
12. Elinkeinoelämän merkitys Tuottajana ei turvaa varautumisveloitteen kokonaisuutta ilman siihen liitettyä toimitusketjua eli kuljetuspalvelua ja sen tukitoimintoja. (viittaus s. 22, 23)
13. Yhteistyömenettelyn edellytyksenä tulisi olla selkeä määrittely, mihin yksityissektori varautuu valmiuslain tavoitteiden mukaan. Tarvitaan täsmennykset mitä, milloin, kuka päättää vaadituista toimenpiteistä.
14. Valmiuslaissa pitäisi ottaa huomioon se, että monia logistiikan toimivuuden kannalta välttämättömiä toimivaltuuksia tulisi saada käyttöön jo normaaliolojen häiriötilanteissa (esim. ajo- ja lepoaikapoikkeukset).
15. Nykyisessä valmiuslaissa on polttonesteiden säännöstelystä pykälä niin tie-, vesi- kuin ilmakuljetusten osalta, mutta ei rautatieliikenteestä. Dieselpolttonesteiden saatavuus on ratkaisevan tärkeä osa rautatieliikenteen turvaamista ja nykyisessä monitoimijaympäristössä olisi paikallaan tarkastella säädöstarvetta myös tämän liikennemuodon osalta.
16. Valmiuslain 83 ja 85 §:ssä säädetään LVM:n oikeudesta päättää rautatiekuljetusten rajoittamisesta tai määrätä kuljetuksista. Tämä luonnollisesti tapahtuu sillä rataverkolla, joka on olemassa ja käytettävissä. Huoltovarmuusorganisaation Maakuljetuspoolille tehdyssä yksityisraiteita koskevassa selvityksessä on nostettu esille tarve tarkastella kuljetusten lisäksi myös rataverkkoja ja niiden rakentamista. Suomessa on useita kymmeniä huoltovarmuuden kannalta olennaisia yksityisiä raiteistoja, joiden olemassa olevan infrastruktuurin käytöstä sekä uuden infrastruktuurin rakentamisesta tulisi voida määrätä. Olisi perusteltua kehittää tähän liittyvää säädöstä huomioiden tietenkin yhteyden mm. nykyisen lain 6 ja 16 luvun pykälisiin.

Lämpöpooli

Muistion alkuun on hyvin koottu eri toimialojen jatkuvuuden hallintaa ja varautumista koskeva lainsäädäntö. Kaukolämpöalalle ei ole lain velvoitetta jatkuvuuden hallinnan kehittämiseen ja varautumiseen. Ei ole myöskään mitään valtakunnallista toimijaa, jolla on kokonaisnäkemys tai vastuu ko. toimialasta (vrt. Gasgrid ja Fingrid). Siten ei ole myöskään tahoa, joka seuraa ja valvoo kaukolämpöalan varautumisen tasoa. Kaukolämpöyhtiöt ovat kuitenkin vapaaehtoisesti kehittäneet omaa varautumisen tasoa ja osallistuneet huoltovarmuustyöhön. Aktiivisimmat ovat olleet jo pitkään mukana vuoteen 2021 loppuun saakka toimineessa Voimatalouspoolissa ja ovat edelleen mukana vuodesta 2022 toimintansa aloittaneessa Lämpöpoolissa. Työtä on ollut tukemassa Lämpöpoolin poolitoimikunta ja johtoryhmä. Lämpöpoolin johtoryhmällä tai poolitoimikunnalla ei kuitenkaan ole lakiin perustuvia valtuuksia seurata tai valvoa varautumissuunnitelmien laatimisen yleisyyttä tai suunnitelmien tasoa muuten kuin vapaaehtoisin kyselyin.

Kaukolämpöalalle ei ole omaa lakiin perustuvaa varautumisvelvoitetta ja ehkä tästä syystä on myös valmiuslaissa kaukolämpöä koskevissa pykälissä ja pykäliin liittyvissä asetusluonnoksissa epämääräisiä vastuu- ja valtuustehtäviä. Esimerkiksi nykyisen valmiuslain 40 § Kaukolämmön käytön rajoittaminen todetaan, että ”Energiavirasto ja kunnat valvovat rajoitusten noudattamista”. Toisaalla ei kuitenkaan ole missään määritelty, miten Energiavirasto ja kunnat käytännössä valvonnan toteuttaisivat, sillä lain mukaista perustaa ei ole. Tämä on vain yksi esimerkki siitä, miten yleisellä tasolla valtuudet ovat. Vähintään kuhunkin pykälään liittyvään asetusluonnokseen tulisi määritellä kunkin pykälän toimeenpanoon liittyvien toimijoiden, kaukolämmön tapauksessa myös esim. kaukolämpöä ostavan kiinteistöyhtiön eli asiakkaiden varautumisen velvoitteet, ainakin jollakin tasolla.

Kaukolämpöalalle ei ole ollut aikaisemmin lakiin perustuvaa tietoturvariskien hallintaan liittyvää varautumisvelvoitetta. Nyt kuitenkin kaukolämmityksen ja –jäähdytyksen haltijat tulevat uutena NIS2-direktiivin kyberturvallisuusvelvoitteiden soveltamisalaan. Miten suurta osuutta kaukolämpöyhtiöitä velvoitteet tulevat koskemaan selvinnee, kun laki tulee voimaan.

CER-direktiivi tulee koskemaan energia-alalla myös kaukolämmön- ja kaukojäähdytyksen alaa. Myöskään tämän direktiivin osalta ei ole vielä selvää, miten suurta osuutta kaukolämpöyhtiöitä se tulee koskemaan. Mutta tämä on hyvä ottaa huomioon, kun valmiuslain uudistamistyössä mietitään varautumisvelvoitteita aloille, joilla sitä ei lakiin perustuen vielä ole.

Kaukolämpö muiden alojen varautumisen lainsäädännössä

Huomioon pantavaa on, että kaukolämpöala on otettu huomioon myös muiden toimialojen varautumista koskevassa lainsäädännössä. Yksi esimerkki tästä on Vesihuoltolaki, jossa todetaan, että palvelujen turvaamiseksi laitoksen on oltava yhteistyössä ... kunnan, kunnan valvontaviranomaisten, pelastusviranomaisten, sopimuskumppanien ja asiakkaiden kanssa. Tässä yhteydessä kaukolämpöyhtiöt olisi hyvä mainita omana kohtanaan.

Lämpöpoolin johtoryhmä yhdessä kaukolämpöyrittäjien kanssa on laatinut ohjeen kaukolämpöyrittäjille kaukolämmön käytön rajoittamiseksi käytännössä 40 § täytäntöön panemiseksi. Myös tätä työtä ja havaintoja on hyödynnetty 40§ koskevan asetusluonnoksen päivityksessä.

ELVAR-toimikunnat

Muistio on kokonaisuudessaan selkeästi laadittu ja jäsennelty. Kannatamme kehitysehdotusta, jonka mukaan valmiuslain yleistä varautumisvelvollisuutta laajennetaan poikkeusolojen ohella koskemaan myös muihin häiriötilanteisiin varautumista.

Varautumisen terminologinen tarkastelu ja täsmentäminen tukisi tätä kehittämistyötä. Keskeisimpien käsitteiden määrittely ja vastuunjako on tärkeää, jotta varautumisen, valmiuden ja turvallisuuden viranomaisilla, elinkeinoelämällä ja järjestöillä sekä muilla linkittyvillä tahoilla on yhtenäinen ymmärrys käsiteltävistä aiheista.

On kannatettavaa, että elinkeinoelämän merkitys kriittisten toimintojen, palvelujen ja myös julkishallinnon hyödykkeiden ja voimavarojen tuottajana tunnustetaan valmiuslainsäädännössä.

Muistiossa valmiuslakityöryhmä suosittaa, että varautumisen poikkihallinnollisen ohjaamisen ja yhteensovittamisen sääntelyä on syytä täsmentää. Kannatamme ehdotusta, mutta ehdotamme käytettäväksi poikkihallinnollisen sijaan termiä poikkisektoraalinen, joka kuvaa paremmin sitä, että varautumisen ja häiriötilanteen hallinnassa tulee siirtyä siilomaisesta varautumisesta eri toimijoiden (ml. elinkeinoelämän) kanssa tehtävään häiriösietoisuuden yhteiseen kehittämiseen, jossa toimijoiden väliset riippuvuudet on tunnistettu.

Lisäksi on huomioitava kokonaisturvallisuuden mallin käytännön soveltaminen kaikilla yhteistyötasoilla (kansallinen taso, alueellinen taso, paikallinen taso) sekä kehitettävä em. tasojen välistä yhteistyötä ja tiedonkulkua. Kuten muistiossa todetaan, Aluehallintovirastojen nykyisenä lakisääteisenä tehtävänä on sovittaa yhteen alueensa toimijoiden varautumista ja valmiussuunnittelua. Riippumatta aluehallinnon uudistamisen tuomasta virastorakenteen muutoksesta tulee yhteensovittamisen tehtävää sisällöllisesti konkretisoida, jotta toimijoiden ja toimialojen väliseen yhteistyöhön saadaan selkeät rakenteet ja toimintamallit.

Viranomaisille olisi hyvä asettaa harjoitteluvollisuus yhteistyössä elinkeinoelämän, erityisesti huoltovarmuskriittisten yritysten kanssa. Viranomaisten on myös syytä ylläpitää ja tarvittavissa määrin perehdyttää huoltovarmuskriittiset yritykset poikkeusolojen ohjeisiin ja käytäntöihin, jotta ko. tilanteisiin voidaan varautua ja niitä harjoitella.

Sähköisen liikenteen palveluille olisi hyvä arvioida prioriteettijärjestys poikkeusoloissa. Myös sähkön säännöstelyn menettelyt ovat tarpeellisia poikkeusoloissa. Säännöstelyn käytänteet on syytä määrittellä uudestaan huomioiden puhdas siirtymä ja energiasektorilla tapahtuneet muutokset.

Valmiuslain valmistelua koskevassa muistiossa on hyvin huomioitu toimintaympäristön muutos ja tunnistettu keskeisimmät tarpeet valmiuslain uudistamiseksi. Varautumisvelvollisuuden ulottaminen koskemaan myös normaaliolojen häiriötilanteita on tärkeää.

Mikäli valmiuslakiin tultaisiin lisäämään säännös siitä, että varautumisvelvollisen vastuulla olisi varmistaa myös hankkimiansa palvelujen jatkuvuus häiriötilanteissa, tarkoittaisi tämä käytännössä sopimusehtojen tiukentumista (sopimuksellinen varautuminen), joka puolestaan nostaa palvelun hankkimisen kustannuksia. Tällöin on tärkeä huomioida, että palveluita hankkivilla viranomaisilla ja/tai varautumisvelvollisuuden alaisilla toimijoilla on riittävästi resursseja hankintojen tekemiseksi.

Mikäli valmiuslain osalta päädyttäisiin muistion vastaiseen ratkaisuun, eli varautumisvelvollisuuden korostamisen sijaan säädettäisiin velvollisuudesta ryhtyä toimenpiteeseen (nykyistenkin) hankintasopimusten tarkistamiseksi, tulee tässä huomioida myös kustannusvaikutus sekä mahdollinen ”siirtymäaika”.

Terveysthuoltopooli

Yleisesti ottaen lähtökohta, jossa valmiuslaki koskee vain julkisia toimijoita, on hyvä, ja yksityisten toimijoiden osalta varautuminen tehdään CER-lainsäädännön kautta, alakohtaisella erityislainsäädännöllä tai sopimusperusteisesti. Näin muodostuu kokonaisuus, jossa on selvää, mihin kutakin toimijaa koskeva sääntely perustuu. Toki on todennäköisesti niin, että myös julkisia toimijoita päätyisi CER-lainsäädännön piiriin, ja tällöin syntyy päällekkäisyys julkisille toimijoille.

Ehdotuksessa viisi todetaan, että valmiussuunnitelmien vähimmäissisällöstä tulisi säätää laissa. Tämä on hyvä tavoite, mutta voi olla, että eri toimialojen erilaisuus muodostuu haasteeksi.

Ehdotuksessa kuusi todetaan, että painopiste on edelleen varautumisvelvollisuudessa poikkeusoloihin. Tämä on lain luonne huomioiden perusteltua. Kuitenkin kyky jatkaa toimintaa mahdollisimman häiriöttömästi pohjautuu niihin toimiin, joilla varaudutaan myös lievempiin häiriöihin. Tämä ainakin epäsuorasti todetaan ehdotuksessa seitsemän.

Ehdotuksessa kahdeksan puhutaan myös konkreettisemmasta tukitoiminnasta varautumiselle. Tämä on paljolti sellaista työtä, jota poolit tekevät jo nyt. Huoltovarmuuskeskuksen osalta olisikin ehkä tarpeen, että poolien rooli tällaisen tuen tarjoamisessa olisi selkeämmin määritelty poolien tehtäväksi.

Yleisellä tasolla tässä dokumentissa käytetään hieman sekavasti termejä valmiussuunnittelu, varautumissuunnittelu ja jatkuvuudenhallinta.

Sähköpooli

Kiitos mahdollisuudesta kommentoida varautumisvelvollisuuden määrittelyä valmiuslaissa. Sähköpooli on pääsääntöisesti samaa mieltä työryhmän ehdotusten kanssa.

Sähköpooli pitää tarpeellisena, että soveltamisalaa laajennetaan julkisia hallintotehtäviä hoitaviin yhteisöihin ja varautumisen sisältöä täsmennetään. Yksityisen sektorin osalta olemme samaa mieltä muistion havaintojen kanssa. Päällekkäistä sääntelyä tulee välttää ja vahvistaa yksityisen sektorin varautumista ensisijaisesti toimialakohtaisen erityislainsäädännön kautta.

Pidämme tärkeänä varautumista poikkeusolojen lisäksi myös normaaliolojen häiriötilanteisiin. Valmiuslain yleisen varautumisvelvollisuuden tulisi koskea sekä poikkeusoloihin, että normaaliolojen häiriötilanteisiin varautumista. Normaaliolojen häiriötilanteisiin varautumiseksi tarvitaan myös tarkennuksia sektori- ja toimialakohtaiseen lainsäädäntöön.

Varautumisvelvollisuuden sisältöä tulisi vielä tarkentaa siten, että viranomaisten harjoitteluvollisuus yhteistyössä elinkeinoelämän kanssa sisältyisi varautumisvelvoitteeseen. Menettelyjen tulee olla harjoiteltuna toimiviksi käytäntöön asti asianosaisten kanssa yhteisharjoituksissa. Viranomaisten tulee ylläpitää selkeitä ohjeita, joiden mukaan voidaan toimia häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa sekä niihin varautua riittävästi.

Näemme tarpeelliseksi avata tarkemmin mitä nykyisen valmiuslain 12 §:ssä mainitut etukäteisvalmistelut sisältävät. Tällä varmistettaisiin paremmin, että eri toimijoiden väliset rajapinnat ja vastuut ovat selkeät. Yhteissuunnittelu ja -harjoittelu eri toimijoiden ja sektoreiden kesken on tärkeää.

Harkittavaksi ehdotamme, että sähköisen viestinnän palveluille luotaisiin prioriteettijärjestys poikkeusoloja varten.

Näemme sähkönsäännöstelyn edelleen tarpeellisenä työkaluna poikkeusoloja varten. On varmistettava, että sähkönsäännöstelyn prosessi on määritelty huomioiden tapahtuneet muutokset energiasektorilla ja prosessia tullaan harjoittelemaan sujuvan toiminnan varmistamiseksi.

MIL-pooli

Muistio tarkastelee suhteellisen laaja-alaisesti nimenomaan Valmiuslain kehittämistarpeita. Valmiuslaki ei kuitenkaan sellaisenaan kata kaikkia yhteiskunnallisen varautumisen tarpeita. Yritysten näkökulmasta suuri haaste sisältyy myös normaaliaikojen häiriötilanteeseen, jossa Valmiuslain pykälä ei ole otettu käyttöön. Näistä on jonkin verran säädetty sektorikohtaisessa lainsäädännössä. Tuemme sitä, että normaaliolojen häiriötilanteista säädettäisiin tarkemmin sektori- tai toimialakohtaisessa lainsäädännössä.

Miten arvioisitte voimassa olevan valmiuslain kokonaisuutta ja toimivuutta? Mitä valmiuslaissa tulisi erityisesti kehittää?

Huoltovarmuuskeskus

Valmiuslain varautumisvelvollisuutta koskevassa pykälässä mainitaan valmiussuunnitelmat, poikkeusoloissa tapahtuvan toiminnan etukäteisvalmistelut sekä muut toimenpiteet. Näiden etukäteisvalmistelujen sekä muiden toimenpiteiden määrittelyä tulee täsmentää mm. siten, että näihin luetaan jatkossa yksiselitteisesti ja suoraan myös toimijan oma materiaallinen varautuminen sekä harjoitukset ja koulutukset. Myös oman toiminnan varmistamisen lisäksi tulisi laissa ja sen perusteluissa korostaa julkishallinnon toimijan velvollisuutta tunnistaa suunnitelmissaan myös toimijalle valmiuslaissa säädetyt erityistehtävät sekä suunnitella ja varmistaa näihin liittyvä toiminta. Lisäksi valmiuslain mukainen varautumisvelvoite tulisi ulottaa selkeästi myös vakaviin häiriötilanteisiin.

Julkishallinnon varautumisvelvollisuudessa on jatkossa huomioitava aikaisempaa syvemmin varautumisen kansainvälisen ulottuvuuden rajapinnat sekä yhteenliittymät (mm. EU, NATO ja Pohjoismaat).

Jatkossa kun valmiuslain kokonaisuudistushanke etenee, Huoltovarmuuskeskus haluaa korostaa myös laajempaa yhteistyötä sekä vuoropuhelua oikeusministeriön asettaman työryhmän kanssa erityisesti huoltovarmuuden osalta. Esimerkiksi vuoden 2022 skenaariotyössä nousi esille, että vaikka valmiuslaki tunnistettiin hyvin ohjaavaksi lainsäädännöksi poikkeusoloissa, kokivat huoltovarmuusorganisaation poolit tarpeelliseksi käydä valmiuslakia läpi laaja-alaisesti sekä päivittää sitä viime vuosien eri kriiseistä saatujen HVO-verkoston oppien perusteella.

Huoltovarmuuskeskus nostaa esille seuraavat viisi yksittäistä kehittämistarvetta:

1. Etukäteisvalmistelujen sekä muiden toimenpiteiden määrittelyä tulee täsmentää mm. siten, että näihin luetaan jatkossa yksiselitteisesti ja suoraan myös toimijan oma materiaallinen varautuminen sekä harjoitukset ja koulutukset.
2. On korostettava julkishallinnon toimijan velvollisuutta tunnistaa suunnitelmissaan myös toimijalle valmiuslaissa säädetyt erityistehtävät sekä suunnitella ja varmistaa näihin liittyvä toiminta.
3. Varautumisvelvollisuudessa on jatkossa huomioitava aikaisempaa syvemmin varautumisen kansainvälisen ulottuvuuden rajapinnat sekä yhteenliittymät (mm. EU, NATO ja Pohjoismaat).

4. Huoltovarmuuskeskus haluaa korostaa myös laajempaa yhteistyötä sekä vuoropuhelua oikeusministeriön asettaman työryhmän kanssa erityisesti huoltovarmuuden osalta.

5. Valmiuslaissa tulisi huomioida myös vakavat häiriötilanteet sekä niihin liittyvä varautumisvelvollisuus.

MIL-pooli

1) Lainsäädännöllä tulisi säätää tarkemmin poikkeusoloja lievemmistä häiriötilanteista. Näihin tulisi sisällyttää myös kansainvälisen yhteistyön tarve normaaliolojen häiriötilanteissa ja tuki Suomen kumppaneille, josta esimerkkinä tämänhetkinen apu Ukrainalle.

2) Kriittisimmillä yrityksillä poikkeusolojen varautumisvelvoitteet perustuvat niiden sopimukseen julkishallinnon asiakkaan kanssa. Niissä voidaan erittäinkin yksityiskohtaisesti sopia vaatimuksista yrityksen toiminnan jatkuvuuden hallintaan ja varautumiseen. Näemme tämän sopimukseen perustuvan mallin riittävänä emmekä kaipaa kokonaisuuteen laintasaista säätelyä.

3) Pandemian aikana yksi haasteista oli kriittisten toimialojen luokittelu. Jopa huoltovarmuus kriittisiä sektoreita ja yrityksiä luokiteltiin ei-kriittisiksi, jolloin niiden toiminta häiriytyi mm. Valmiuslain pykälien käyttöönoton takia. Sektorilainsäädännön ja Valmiuslain tulisi siten muodostaa selkeä kokonaisuus myös yhteiskunnan ydintoimintojen kannalta keskeisistä toimialoista. CER-direktiivin soveltamisala on näkemyksemme mukaan tähän liian suppea, sillä se jättää kokonaan huomioimatta mm. kriittisen teollisuuden.

4) Valmiuslaki tai sektorilainsäädäntö eivät huomioi työtaistelutilanteita. Häiriötilanteista tai poikkeusolosta huolimatta työtaistelut ovat mahdollisia myös kriittisillä aloilla. Valmiuslain työvelvoitemääräyksillä kyettäneen toki turvaamaan ainakin kaikkein kriittisimmät toiminnot. Tällöin haasteena on myös em. kriittisten alojen määritelmä sekä poliittinen tahto työvelvoitteen määrittämiseen häiriötilanteessa. Työtaisteluja koskevaa lainsäädäntöä uudistetaan paraikaa hallitusohjelman pohjalta. Poliittista lakko-oikeutta ja oikeutta myötä-tuntotyötaisteluihin rajataan. Työmarkkinoihin liittyvät lainsäädännön kehittämistarpeet olisi syytä arvioida myös huoltovarmuuden näkökulmasta.

Onko muita näkökulmia, joita edustamanne taho erityisesti toivoisi otettavan huomioon valmiuslain uudistamista koskevassa työssä?

Lämpöpooli

Pidämme hyvänä asiana, on selvitetty ja arvioitu valmiuslain käyttöönoton kannalta keskeisen varautumisvelvollisuuden sääntelyn täsmennystarpeet ja että laaditaan niitä koskevat tarpeelliset säännösehdotukset.

Tarpeellista on myös, että yhteen muistioon on koottu varautumiseen liittyvät velvoitteet.

On todettu, että keskeisen perustan yhteiskunnalliselle varautumiselle muodostaa valtioneuvoston periaatepäätöksenä annettu yhteiskunnan turvallisuusstrategia (2017), jonka mukaan varautuminen toteutetaan kokonaisturvallisuuden toimintamallilla, jossa yhteiskunnan toiminnoista huolehditaan viranomaisten, elinkeinoelämän, järjestöjen ja kansalaisjärjestöjen yhteistyönä.

Eri viranomaisten yhteistyö varautumisessa on myös hyvin käsitelty ja otettu esille mm. viranomaisten yhteiset harjoitukset osana varautumisen yhteistyötä. Mm. harjoituksissa hiotaan hyvin eri viranomaisten yhteistyötä ja voidaan kirkastaa eri viranomaistahojen vastuut ja velvoitteet.

Jätehuolto

Nykyisellään jätehuollossa ei ole sektorikohtaista varautumissääntelyä. Tältä osin siis jätehuoltoa koskee lähinnä vain valmiuslain 12 § mukainen varautumisvelvollisuus. Jätehuollon asemaa kriittisenä infrastruktuurina ei ole tunnustettu riittävästi.

Jätehuolto on yhteiskunnan terveys- ja ympäristöturvallisuuden kannalta elintärkeä toiminto sekä kansalaisten perusoikeuksiin kuuluva välttämättömyyspalvelu. Yhdyskuntien jätteiden ja jätevedenpuhdistamolietteiden keräyksen ja kuljetusten keskeytyminen johtaa nopeasti laajoihin häiriöihin koko jäte- ja jäteveden käsittelyn arvoketjussa. Tämä vaarantaa ihmisten terveyden ja hyvinvoinnin lisäksi myös terveydenhuoltopalveluiden, elintarvikehuollon, energia- ja polttoainejärjestelmän sekä kierrätysmarkkinan toimivuuden. Jätehuoltojärjestelmään kohdistuvat häiriöt lisäävät myös aina sekä suoraan että epäsuorasti edellä kuvattujen toimintojen kautta ympäristövahinkojen riskiä.

Jätehuoltoinfrastruktuuri on lisäksi monella tavoin energiasta riippuvaa toimiala, jonka kuitenkin tulee ympäristö- ja terveysturvallisuuden vuoksi toimia kaikissa tilanteissa. Näin ollen energian saatavuusongelmilla on välittömiä kokonaisvaltaisia vaikutuksia jätehuollon toimintaan.

Ihmisten ja ympäristön terveyden turvaamisen ja jätehuollon toimivuuden vuoksi biologisia jätteitä ja lietteitä ei voida varastoida suuria määriä kiinteistöille taikka varastoihin.

Lisäksi on tärkeä varmistaa, että jätteiden käsittely voidaan hoitaa kokonaisuudessaan asianmukaisella tavalla, mihin kuuluu jätteen biologinen käsittely, esimerkiksi anaerobisesti biokaasulaitoksella ja siinä syntyvän mädätteen jatkokäsittely.

Biologisten jättesyötteiden osalta koko käsittelyketjun tulee toimia tasaisesti, sillä niiden varastointi ei ole niiden ominaisuuksien ja luonteen vuoksi mahdollista. Biogeenisiä jätteitä ei voida hygieniä-, terveys-, ympäristö- ja tilasyistä varastoida muutamaa päivää pidempään jätekatoksissa tai käsittelylaitoksissa. Myös jätevedenpuhdistuksen kannalta lietteen kuljetus ja käsittely ovat kriittisimpiä toimintoja. Häiriö jätevesilietteen kuljetuksissa ja käsittelyssä romahduttaa jätevedenpuhdistamon puhdistustuloksen ja aiheuttaa aina merkittävän terveysriskin ja ympäristön pilaantumista.

Pahimmillaan biologisten syötteiden, kuten biojätteen ja jäteveden puhdistamolietteiden, keräyksen ja kuljetusten estyminen käsittelylaitokseen aiheuttaa sen, että käsittelylaitokset joudutaan ajamaan alas. Alasajosta koituu usean kuukauden kestävä häiriö prosesseihin ja huomattavia taloudellisia kustannuksia. Häiriön aiheuttavat seuraukset jatkuvat näin biologisessa jätteen käsittelyssä aina huomattavasti pidempään kuin itse häiriö. Biologinen käsittely edellyttää jatkuvaa syötettä. Lyhytaikaisetkin muutokset syötteen määrässä ja sitä kautta prosessin muissa olosuhteissa romahduttavat kaasuntuoton ja lisäävät haitallisten epäpuhtauksien muodostumista raakakaasuun. Prosessi muuttuu tämän myötä hallitsemattomaksi ja se on lopulta ajettava alas. Biologinen prosessi ei ole samalla tavoin nopeasti ohjattavissa kuin monet muut kemialliset prosessit, vaan pienetkin muutokset jätesyötössä sekä sitä kautta prosessiolosuhteissa ja mikrobikannassa vaativat olosuhteiden hitaan palauttamisen optimitasolle.

Biojätteen ja muiden biogeenisten jäteperäisten käsittelylle ei ole vaihtoehtoja. Orgaanisten jätteiden kaatopaikkasijoittaminen on ollut Suomessa kiellettyä vuodesta 2016. Jätteen käsittelyn lisäksi biokaasulaitokset tuottavat biologisessa prosessissaan höyryä teollisuudelle sekä liikennebiokaasua suomalaisille ja Suomessa liikennöiville vieraileville raskaan liikenteen toimijoille.

Liikennebiokaasun sekä teollisuuden prosessikaasun tuotto biolaitoksen alasajon jälkeen on katkolla 5–6 kuukautta.

Yksi jätehuollon erityispiirteistä Suomessa on se, että jätteenkuljetuskalusto on pääosin yksityisessä omistuksessa. Asumisen jätehuollon osalta kunnat hankkivat yksityisiltä yrityksiltä jätteenkuljetuspalveluita (kaikki hyötyjätteet sekä usein myös sekajätteiden ja lietteiden osalta, vaihtoehtoisesti jälkimmäisten jätteenkuljetusten hankinta voi olla asukkaan vastuulla joillain alueilla).

Jätteenkuljetusten osalta varautumistoimet poikkeustilanteisiin pelkästään sopimusteknisin keinoin eivät välttämättä ole kriisitilanteessa riittäviä. On epäselvää, voidaanko kriisi/häiriötilanteessa varmistua siitä, että kaikilla alueilla on riittävä henkilöstö ja kalusto hoitaa välttämätön jätehuolto. Muun muuassa biojäte keräämättömänä voi nopeasti muodostaa terveysriskin. Lisäksi on huomioitava tiettyjen kriittisten toimintojen, kuten sairaaloiden, jätehuolto.

Jätteenkäsittelyinfrastrukturi monilla alueilla liittyy muuhun kriittiseen infrastruktuuriin, kuten jätevoimaloiden tapauksessa kaukolämpöön ja energiantuotantoon, ja biokäsittelylaitosten osalta biokaasuun.

Näistä syistä valmiuslainsäädäntöön tulisi lisätä, kuten vesihuollossa on jo tehty, jätehuoltoon kohdistuvaa sektorikohtaista lainsäädäntöä. Jätehuolto tulisi sitoa nykyistä tiukemmin kriittistä infrastruktuuria koskevan lainsäädännön kokonaisuuteen.

Muistion mukaan “Valmiuslakityöryhmän käsityksen mukaan ministeriöiden hallinnonalansa ohjausta koskevaa sääntelyä tulisi täydentää säätämällä ministeriöille velvollisuus huolehtia toimialallaan varautumisen ohjauksesta, yhteensovittamisesta ja valvonnasta tarvittavissa määrin yhteistyössä/yhteistoiminnassa muiden ministeriöiden kanssa”. Tämän voi tulkita niin, että jätehuollossa ympäristöministeriöllä olisi jatkossa vastuu jätealan varautumistyöstä. Tämä on kannatettava asia.

MIL-pooli

Esitämme työtaistelutilanteen ja -oikeuden huomioimista sekä Valmiuslain uudistuksessa että sektorilakien tarkastelussa. Yhteiskuntamme on koko lailla suojaton, jos ammattiliitto päättää kohdistaa työtaistelun yhteiskunnan kannalta kriittisiin toimintoihin.

Työtaisteluoikeutta ei ole rajoitettu työtaisteluiden kohdistamisen suhteen. Niitä voidaan siten vapaasti kohdistaa huoltovarmuuden kannalta kriittisille aloille (esim. puolustusteollisuus, energiateollisuus, terveydenhuolto) kunhan työtaistelu muutoin on laillinen. Siten myös poliittiset lakot, myötätuntolakot tai lakot työehtosopimusneuvotteluiden vauhdittamiseksi ovat mahdollisia näillä aloilla. Laillisessa lakossa olevilla työntekijöillä ei ole velvollisuutta tehdä ylityötä tai työaikalain mukaista hätätyötä. Käytännössä ammattiliitot voivat oman harkintansa mukaan rajata toimia lakkojen ulkopuolelle ml. suojelutyö. Työehtosopimusneuvotteluihin liittyvien työtaisteluiden 14 vrk:n ennakoilmoitusajaksi ja siirtomahdollisuudet eivät koske esim. poliittisia lakkoja. Eduskunnan mahdollisuus rajoittaa yksittäisiä työtaistelutoimia lailla on hidas ja jäykkä. Tällaisia lakkoja on ollut viime vuosina, mutta niiden vaikutukset Suomen puolustuskykyyn tai tuelle Ukrainaan on saatu minimoitua puolustusvoimien toimenpitein.

Kuten muistiossa todetaan varautuminen edellyttää myös selkeitä vastuujärjestelyitä alihankintatilanteissa. Huomautamme, että ostosopimuksissa julkishallinnon sopimuskuumppani vastaa koko toimitusketjun toiminnasta. Yritykset vyöryttävät siten varautumis- ja

jatkuuusvaatimukset sopimuksilla alihankkijoilleen. Varautumisella on aina kustannusvaikutus ja poikkeamat ns. normaaleista kaupallisista sopimusehdoista (esim. force majeure) aiheuttavat yleensä lisäkustannuksia, joka huomioidaan sopimuksen hinnassa. Tämä on huomioitava julkishallinnon sopimuskumppanin hankintatoimessa. Jos vaaditaan varautumista, on sitä kyettävä arvioimaan hankintaperusteena ja siitä on oltava valmis maksamaan. Näittenkin syitten takia lainsäädännön kehityksen yritysvaikutusten arviointi on syytä tehdä yksityiskohtaisesti.

Nikula Nuutti
Huoltovarmuuskeskus - Huoltovarmuuskeskus,
Huoltovarmuusorganisaation sektorit, poolit ja toimikunnat